

УДК 94 (498): 329

ББК 63.3 (4 Рум)

Володимир Кройтор

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ РУМУНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено обставини формування національної ідеології румунської політичної еліти в умовах початку Першої світової війни та після Паризької конференції, яка затвердила майже втричі збільшення площі румунської держави.

Ключові слова: політичний централізм, національний лібералізм, царанізм, жунімізм, консерватизм, соціальні групи.

Специфіка формування румунської держави потребувала для правлячої верхівки ідеологічного обґрунтування. Невдоволена пропрусською орієнтацією короля Карла, група радикально настроєних депутатів парламенту ще під час франко-прусської війни закликала задля здійснення ідеї “Великої Румунії” скористатися зовнішньополітичними обставинами. Суть цієї ідеї полягала в прагненні певної частини румунських політиків до територіального розширення держави при зовнішній орієнтації на Францію, як на так звану “латинську сестру” Румунії [4, р.291]. Однак швидкі перемоги пруської армії призупинили ці домагання.

Політичний централізм Румунії, запозичений у Франції і Прусії, не відповідав сформованому суспільному устрою. Будь-який національний прояв породжував страх сепаратизму. Тому контроль держави над громадськістю визначав напрями румунської політики. Ці ідеї лягли в основу концепції “Великої Румунії”. Політична стратегія румунського націоналізму за межами держави опиралася на підтримку сильних фінансових груп. Уважалося, що національний рух може набути політичного характеру тоді, коли він матиме надійну соціальну опору.

Важливо відмітити визначальну роль історичної науки у формуванні політичної ідеології правлячої еліти. Вона зробила значний крок уперед, а її фундатори відігравали провідну роль у суспільно-політичному житті країни. Виникла потреба показати історичну особливість Румунії й належність її до загальноєвропейської цивілізації. Тому було обґрунтовано народно-латинське походження румунської мови й доказано її спорідненість з іншими романськими мовами [2, с.419]. І.Братіану писав, що румуни – єдиний елемент на Сході Європи, який може бути противагою слов'янському впливу на Балканах, бо “хто може стати між слов'янами півдня й півночі, якщо на Дунаї не буде існувати сильної, чужої слов'янському елементу, держави?” [8, р.334]. Він уважав, що її розміщення на “перехресті європейських цивілізацій не випадкове” [8, р.297]. Довколишні імперії (Німеччина, Австро-Угорщина, Росія) прагнули розширити свої володіння. Тому румунські ідеологи адекватно формували свої “історичні потреби”.

Відомий румунський дипломат К.Діаманді, звертаючи увагу на формування “Великої Румунії”, зазначає, що він “писав спогади, у яких також аналізував значення проблеми об'єднаних румунських територій (Бессарабії, Буковини, Марамуреша, Баната)” [9, р.37]. Варто відмітити, що дослідник В.Добрінеску вважає, що вибудована наприкінці ХІХ ст. “конструкція держави під національно-буржуазним керівництвом не була довершеною” [5, р.1]. Напрями політики румунської держави визначалися національною олігархічною верхівкою, зацікавленою в розширенні кордонів.

Важливу роль у політичному житті Румунії відігравали провідні політичні партії: національно-ліберальна, цараністська, консервативно-демократична та деякі інші, формуючи її внутрішні та міжнародні пріоритети. Доктрини партій влади стали “ідеологічною основою їх діяльності” [1, с.513].

Націонал-ліберальна партія протягом 1918–1927 рр. зміцнювала свої позиції, посилювала вплив на суспільство через високі темпи перетворень і боротьбу із суперниками. Прагнучи вирішити завдання політичного й економічного зміцнення країни через соці-

ально-економічне оновлення у всіх сферах, ліберали домагалися консолідації національних сил на основі унітарної форми державного устрою.

Засадничі основи румунського лібералізму були взяті з класичної філософії й політичної економії та пристосовані до тогочасних соціальних і політичних реалій Південно-Східної Європи. Багаторічний лідер політичного лібералізму І.Братіану вважав принциповим завданням перетворення румунської держави “на основі політичного, соціального й організаційного об’єднання в єдину Румунію” [3, р.103]. Ідеологічний девіз націонал-лібералізму “Власними силами” виокремлював пріоритетом національний протекціонізм.

Один із лідерів партії І.Дука підкреслював, що “доктрина лібералізму полягає в необхідності реалізації програми оптимального пошуку концепції приватної власності виключно через соціальну гармонію” [3, р.104]. “Націоналізм” у концепції румунського лібералізму означав “колишню, але єдино можливу з-поміж інших ідей будівництва румунської держави та її облаштування” [3, р.105]. У проведенні зовнішньої політики ліберали орієнтувалися на Антанту й проголошували своєю метою об’єднання з румунами, які проживали за межами своєї держави.

Вони публічно виступали проти консервативних, на їх думку, Російської та Австро-Угорської імперій. Д.Стурдза, один із лідерів партії, заявляв: “Ми повинні відмовитись від будь-якого втручання у справи сусідніх держав й особливо Австро-Угорської монархії” [3, р.108]. Напередодні 1918 р. у партії з’явилися нові лідери “другого покоління Братіану” – брати Іон, Вінтіла та Діну. Окремі лідери партії вважали пріоритетним “витягувати Бессарабію з тюрми царизму” [7, р.373].

Румунські неоліберали відстоювали доцільність державного втручання в економіку країни протекціоністським методом. Вони вважали, що економічна сфера регулює суспільне життя, що відіб’ється на свідомості національних меншин. Щоб уберегти країну від зовнішніх впливів й утримати в покорі національні меншини, вони вважали за доцільне консолідувати національну буржуазію всіх регіонів.

Після формування унітарної румунської держави, її теоретики зуміли знайти можливість адаптації своїх історичних доктрин. Офіційний видавничий орган Національно-Ліберальної партії “*Viitorul*” відмічав, що “програма партії принципово звужує питання, враховуючи щоденні зміни суспільних тенденцій. Виходячи з раніше проголошених цілей, для утворення нової основи народу насамперед необхідне заспокоєння”. Їх лідери декларували свою партію “партією нації”, “румунського будівництва і духовності” [6, р.98].

Дослідники історії румунських політичних партій 20-х років ХХ ст. М.Муша і І.Арделяну писали, що адміністративна реформа лібералів була “накинута на шию країни”. Коментуючи позицію НЛП щодо українських земель, указували, що адміністративна реформа була одним ланцюгом політики націонал-лібералів, оскільки “в концепції НЛП вона пояснювалася необхідністю уніфікації законів задля тривалого процесу формування національної та унітарної держави” [6, р.101].

Видання “*Democrația*” так тлумачило суть національно ліберальної концепції адміністративної реформи: “Необхідно реалізувати на єдиній основі обширну децентралізацію й локальну автономію для забезпечення нормального функціонування більшої частини румунської держави” [6, р.101]. Таким чином, під виглядом адміністративної реформи, яка наділяла певними правами органи місцевого самоврядування, але не враховувала їх національні відмінності, національно-ліберальне керівництво позбавляло українську національну меншину права на реалізацію політичних, соціальних і культурних потреб.

Політична доктрина царизму була другим політичним напрямком Румунії. Вона відображала інтереси дрібного й середнього класу власників, особливо сільських. У політичному житті цей напрям був представлений Селянською партією, а з 1926 р. Націо-

нал-селянською партією. Їх лідери вважали, що аграрний сектор у структурі румунської економіки є базовим і його необхідно розвивати на основі сучасних наукових технологій [6, р.398]. Оскільки більшість українців проживала в сільській місцевості, ідеологія цієї партії мала деякий вплив на них.

Один із теоретиків царанізму Г.Ганя вважав, що розвиток або занепад сільського господарства залежить від індустріальної еволюції [6, р.398]. Він дотримувався точки зору, що держава повинна підтримувати й заохочувати за рахунок держбюджету тільки виключно стратегічно важливі галузі виробництва й критикував урядову політику національних обмежень. Він та інші його прихильники вважали селянство рушійною силою суспільства, від якого залежить доля румунської держави. Цараністи враховували національні відмінності серед селян і вважали, що між ними немає національних, а є соціальні протиріччя між селянами й міськими працівниками, з одного боку, і великою олігархією, з іншого. На їхню думку, велика буржуазія за допомогою протекціонізму збагачується з державного бюджету й тому паразитує. Упродовж 1921–1922 рр. селянська партія значно розширила свій вплив у Бессарабії й Буковині, де мала істотну підтримку населення.

Значну роль у суспільно-політичному житті Румунії відігравала невелика група молодоконсервативної партії, або жунімістів. Їх провідниками були: Т.Майореску, П.Карп, Т.Розетті. Жунімісти були переконаними прихильниками династії, порядку та еволюційного розвитку суспільства. Їх ідеологія була сформульована в знаменитій фразі Т.Майореску “*forme fără fond*” (форма без основи), що заперечувало сліпе наслідування. Їх суспільна роль була обмежена через презирство до інших політиків.

Головним ідеологом жунімістів був заможний поміщик П.Карп. Він уважав, що плебс не може бути основою нації, тому політикою повинні займатися заможні люди, багаті землевласники, які мали б складати правлячу верхівку Румунії. Жунімісти у своїй економічній політиці прагнули законсервувати розвиток дрібного виробництва. У зовнішній політиці вони добивались об'єднання з державами німецького блоку. Їхнім девізом було: “Заходити з ким бажаєш, залишатися з ким можеш!” [3, р.127]. Король Карл цінував жунімістів за відданість монархії й пронімецьку орієнтацію. Щодо українців, то вони дотримувались заперечувальних постулатів, не визнаючи їхнього права на власну державу.

Соціал-демократична доктрина теж мала місце в румунському суспільстві. Її основний теоретик Щербан Войня заявляв, що будь-які перешкоди на шляху індустріального розвитку країни слід розглядати як протипоту, оскільки прогрес Румунії залежить від прогресу капіталізму, а соціалізм можна побудувати лише тоді, коли капіталізм створить для цього об'єктивні й суб'єктивні умови.

Консервативна партія в 1918 р. – на початку 1920-х рр. ділилася на дві групи: консервативно-прогресивну на чолі з А.Маргіломаном і консервативно-національну, яку очолював Т.Іонеску. За комуністичного режиму румунська історична наука політику уряду А.Маргіломана піддавала жорсткій обструкції: “Політичний компроміс політиків та співпраця з окупантами у воєнний період спричинили занепад і поступове виживання очолюваної А.Маргіломаном групи” [6, р.77].

Програма партії Маргіломана, яка невдовзі була усунута з політичної авансцени міжвоєнної Румунії, обстоювала ідеї земельної аристократії, у т. ч. і в приєднаних українських землях. У ній було сформульовано тезу, що в новоутворених умовах “для розвитку національної унітарної румунської держави необхідно домагатися вирішення низки фундаментальних соціальних і політичних проблем” [6, р.77–78]. М.Муша і І.Арделяну вважали програму партії “ретроградною за характером, анахронічним політиканством” [6, р.79].

Консервативно-національна (об'єднана демократична) партія на чолі з Т.Іонеску формулювала політичну концепцію з національного питання, виходячи з потреби зміцнення титульних політичних партій Старого королівства. Вона прагнула розширити свій вплив за рахунок реорганізації та прийняття членів суміжних за ідеологією полі-

тичних партій новоприєднаних земель. Для цього застосовувався метод конвергенції й поступової адаптації до новоутворених умов [6, р.85]. Доктрина національних консерваторів базувалася на формулі “гармонізації класових інтересів” задля поступального розвитку суспільства. У внутрішній політиці такісти висували програму ревізії Національного банку Румунії для фінансування провідних галузей індустрії й широкого залучення французьких та англійських інвестицій, уважаючи, що розвиток держави затримується через фінансовий “братіанізм”.

У системі політичних партій Румунії певну роль відігравала Народна Ліга, створена 1 квітня 1918 р. в Яссах і перетворена у квітні 1920 р. у Народну партію [6, р.235]. Її організатором і натхненником був популярний румунський генерал-фронтвик А.Авереску. Основу цієї партії становили колишні фронтвики, які, як стверджував П.Негулеску, були основною базою для Народної Ліги, “вони були особами з одного кола, які свого часу, влітку 1917 р., зустрілися разом в Одесі й пізніше ділили спільно одну долю за межами своєї вітчизни” [6, р.241]. Видання “*Neamul românesc*” наголошувало, що “програма партії – це ера Авереску” [6, р.243]. Тобто вона зводилася до абсолютизації єдиної персони.

У середовищі консерваторів сильні позиції мало угруповання, очолюване Т.Іонеску. Він був апологетом і теоретиком двопартійної системи, підкреслюючи відсутність суттєвих розбіжностей між консерваторами й лібералами. З ним у політичне життя Румунії ввійшов термін “такізм”, який означав використання державної влади в особистих інтересах. Усебічна підтримка національного руху трансільванських румунів створила йому популярність у середовищі інтелігенції. Однак суперництво з П.Карпом призвело до розколу партії, а пізніше й до її занепаду.

Жодна з політичних партій Румунії не відстоювала ідеї регіональної автономії. Єдиною румунською партією, яка у своїй програмі виступала проти політичного й національного гніту, була соціал-демократична партія Румунії. Однак вона не мала суттєвого впливу на українських землях Буковини й Бессарабії.

Отже, на початку XX століття під впливом західноєвропейського лібералізму було сформовано національну ідеологію румунської політичної еліти. Вона відстоювала корпоративні пріоритети олігархічної частини румунського суспільства, яка прагнула використати сприятливу для себе геополітичну ситуацію. Підпорядковані їй політичні партії, що відігравали важливу роль у державі, нав’язували суспільству ідеологію “Великої Румунії” як об’єднавчу альтернативу міноритарному розвитку країни.

1. История Румынии : в 2 т. – М. : Весь мир, 2005.
2. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках / В. Сергійчук. – К., 1999.
3. Brezeanu S. Istoria României / S. Brezeanu, A. Cioroianu, M. Rădulescu. – B., 1999.
4. Djuvara M. La guerre romaine 1916–1918 / M. Djuvara. – Nancy ; Paris ; Strasbourg, 1921.
5. Dobrinescu V. Basarabia în anii celui de al doilea război mondial (1939–1947) / V. Dobrinescu, I. Constantin. – Iași : Institutul European, 1995.
6. Mușar M. Viața politică în România 1918–1921 / M. Mușar, I. Ardeleanu. – B. : Editura politică, 1976.
7. Spector S. România at the Paris Peace Conference: A study of the diplomacy of Ioan I. C. Brătianu / S. Spector. – New-York : Bucman Associatas, 1962.
8. Treptow K. A history of Romania / K. Treptow. – Iași : The Romanian cultural Fondation, 1996.
9. Zbucnea G. Ultimul rege al României mutilate / G. Zbucnea // Magazin istoric. – București, 1997. – № 8.

Стаття раскрывает обстоятельства формирования национальной идеологии румынской политической элиты в условиях начала Первой мировой войны и после Парижской конференции, которая утвердила увеличение площади румынского государства почти втрое.

Ключевые слова: политический централизм, национальный либерализм, царанизм, жунимизм, консерватизм, социальные группы.

This article reviews the circumstances of the Romanian national ideology of the political elite in the First World War and after the Paris conference, which adopted a threefold increase in territory of Romania.

Key words: political centralism, national liberalism, tzaranism, junimism, conservatism, social groups.